

I. Biografieën / Biographies

FRANÇOISE CARTON DE TOURNAI & GUSTAAF JANSSENS
«Joseph Pholien. Un homme d'État pour une Belgique
en crises»
Bierges, éditions Mols, 2003, 354 p.

Historici die zich vertwijfeld afvragen of er wel een onderscheid bestaat tussen academische en niet-academische geschiedschrijving, die doen er goed aan de biografische studie te lezen die aan de Belgische advocaat en politicus Joseph Pholien werd gewijd. Hoewel Pholien gedurende meer dan vijftientig jaar als gecoöpteerd senator in het Parlement heeft gezeteld, twee maal minister van justitie is geweest, maar vooral als eerste minister fungeerde tijdens de eindfase van de Koningskwestie, is zijn naam niet echt blijven hangen in het Belgische collectieve geheugen. Het is dan ook niet onbegrijpelijk dat zijn erfenamen zich wilden inspannen om de bijdrage van hun voorvader tot de nationale geschiedenis weer voor het voetlicht te brengen. Zij deponeerden de papieren van Joseph Pholien in het archief van het Koninklijk Paleis, waar zijn kleindochter, Françoise Carton de Tournai, de inventarisering op zich nam. Om de buitenwereld te overtuigen van het historische belang van Pholien werd besloten al in een vroeg stadium – nog voor de beëindiging van de inventaris – een groep gereputeerde historici op het archieffonds los te laten. Aan elk van hen werd gevraagd één aspect uit de politieke carrière van de hoofdfiguur te belichten. Om dit alles in te leiden zorgde Carton de Tournai, die zelf een historische opleiding heeft genoten, voor een algemene biografische schets van haar grootvader. Het resultaat van deze samenwerking is op zijn minst fascinerend te noemen.

In haar inleidende biografische schets doet Françoise Carton de Tournai weinig moeite om te verbergen dat zij in wezen een standbeeld voor haar grootvader wenst op te richten. Zijn deugden (rechtvaardigheidszin, moed, zelfverloochening) worden uitvergroot, zijn tegenstanders (vooral Théo Lefevre, maar ook allerhande linkse herrieschoppers) gediaboliseerd, zijn eventuele tekortkomingen gerelativeerd. Dat alles maakt het haar mogelijk aan Joseph Pholien in de Belgische geschiedenis een providentiële rol toe te kennen. Hij was, zo laat ook de titel van de bundel verstaan, een staatsman (meer dus dan een politicus) die was geroepen om de Belgische natie door een van de zwaarste crisissen uit haar bestaan te loodsen. Het wat ouderwetse karakter van zijn politieke stijl tracht Carton de Tournai niet te verhullen, maar duidt zij minstens impliciet als het gevolg van zijn rechtschapenheid in een periode die de politiek meer en meer zag verworden tot een machtsstrijd tussen de partijen.

De professionele historici die in de daaropvolgende hoofdstukken aan het woord komen, ontkennen noch het politieke inzicht, noch het politieke belang van Joseph Pholien. Vanwege zijn diepgaande juridische kennis en zijn bezadigde politieke oordeel werd zijn advies over constitutionele aangelegenheden door velen op prijs gesteld in een periode waarin het Belgische grondwettelijke gebouw aan het wankelen ging. Zo blijkt zijn stem bepalend te zijn geweest bij het uitstippelen van de koers die de secretarissen-generaal tijdens de Tweede Wereldoorlog dienden te volgen, al zou hij later ontgoocheld worden door hun effectieve beleid. Evenzeer wordt het aannemelijk gemaakt dat

zijn rol in de beslissing van Leopold III om afstand te doen van de troon groot is geweest. Ook wie het boek tot het einde uitleest, blijft er derhalve van overtuigd dat Pholien, als pragmatische leopoldist met een verleden als politiek gevangene, misschien wel de meest geschikte persoon was om Leopolds troonsafstand afstand verteerbaar te maken voor zijn katholieke achterban. Daarmee zou zijn eersteministerschap wel eens effectief een belangrijke voorwaarde kunnen zijn geweest voor de terugkeer van de politieke rust in het land. Bovendien kan men er, een halve eeuw na datum, niet omheen dat Pholiens politieke waarschuwingen vaak een haast profetisch karakter hadden. Zo voorzag hij helder de staatsondermijnende gevolgen van een al te strenge repressie en ook zijn pleidooien om de traditionele structuren van de Congolese samenleving intact te houden doen eigentijds aan.

En toch werpen deze academici het standbeeld dat Françoise Carton de Tournai had opgericht, noodgedwongen omver. Noodgedwongen, omdat historici nu eenmaal geen standbeelden oprichten, zelfs niet voor figuren die zij zeer respecteren. Wat zij trachten te doen, is het begrijpen van een figuur in zijn bredere historische context. Die artikelen uit de bundel waarin de informatie uit het bijzonder rijke Pholienarchief resoluut binnen een globaler perspectief op de Belgische politieke geschiedenis wordt geplaatst – Manu Gerard over Pholien en de katholieke partij, Fabrice Maerten over Pholien en de Tweede Wereldoorlog, Herman Van Goethem over Pholien en de repressie, Michel Dumoulin over Pholien als eerste minister – zijn dan ook verreweg de leerrijkste van de hele bundel. Zij tonen Joseph Pholien

niet als een gezant van de Voorzienigheid (zelfs zeer expliciet door Dumoulin op p. 276 : “*Pholien ne fut en rien un homme providentiel*”), wel als een van de laatste invloedrijke vertegenwoordigers van een type conservatieve politici, die opvielen door een grote zelfstandigheid ten opzichte van de partij en door een vrijwel onvoorwaardelijke loyaliteit ten opzichte van ‘Vorst en Vaderland’ – maar evenzeer door een erg voorwaardelijke gehechtheid aan de parlementaire democratie, door een gebrekkig inzicht in de wijzigende sociaal-economische context en door een aan de xenofobie grenzende gehechtheid aan het Europese ‘Avondland’. Dat laatste element wordt nauwelijks geëxpliciteerd in deze bundel, maar blijkt wel uit verschillende min of meer terloopse opmerkingen. Zo noemde Pholien de Franse eerste minister Paul Reynaud, die zich laatdunkend had uitgelaten over de capitulatie van het Belgische leger “*ce petit magot au visage asiatique, à l’allure vaniteuse*” (p. 160) en verweet hij de Congolese inboorlingen een aangeboren leugenachtigheid (p. 328). Dergelijke aanwijzingen helpen ook om de restrictieve maatregelen die Pholien als minister van justitie in 1938/1939 ten aanzien van de Joodse vluchtelingen nam, in perspectief te plaatsen. Die kunnen zeker niet zonder meer worden afgedaan als “*des mesures d’intérêt national*” – zoals Carton de Tournai in haar biografische schets beweert (p. 35) – maar verraden minstens evenzeer de sporen van een diepgeworteld christelijk antijudaïsme – zoals Frank Caestecker eerder al aangaf en Fabrice Maerten in deze bundel bevestigt (p. 172). Dat hij de maatstaven van gematigdheid en lankmoedigheid, die hij onder meer tegenover de collaborateurs aanlegde, niet zonder meer voor zijn niet-

Europese soortgenoten liet gelden, bleek overigens ook uit de opluchting die hij te kennen gaf nadat Patrice Lumumba uit de weg was geruimd. Het is dan ook verre van toevallig dat Harold d'Aspremont Lynden, van wie de minstens passieve medeplichtigheid aan de moord op Lumumba recent is vastgesteld, een van de dichtste politieke vrienden van Pholien was (p. 102).

Indien de professionele historici er dus wel in slagen het standbeeld voor Joseph Pholien aan scherven te slaan, dan is deze bundel helaas zo opgevat dat deze scherven zich nauwelijks tot een coherent historisch beeld (dat wél het doel van historisch arbeid dient te zijn) laten lijmen. Daarvoor worden de diverse aspecten van Pholiens politieke bedrijvigheid al te zeer uiteen-gerafeld. Door aparte hoofdstukken te wijden aan zo verwante thema's als de Tweede Wereldoorlog, de repressie en de Koningskwes- tie, ontstaan er onvermijdelijk overlappingsen en inconsistenties en wordt het zicht op de historische actor nodeloos bemoeilijkt. De zeer technische, rechtshistorische bijdrage van Francis Delpérée over de drie juridische adviezen die Pholien uitbracht tijdens de Tweede Wereldoorlog lijkt zelfs helemaal overbodig, aangezien diezelfde documenten op een veel zinvollere manier worden behandeld en gecontextualiseerd in de bijdrage van Fabrice Maerten.

Leidt de selectie van thematieken tot een overdreven fragmentatie, zij draagt niet minder bij tot een verenging van de blik op de bestudeerde figuur. Alle hoofdstukken handelen immers over problemen die zonder meer tot de vaste canon van de twintigste-eeuwse Belgische politieke

geschiedenis zijn gaan behoren. De vraag of Pholiens politieke bekommernissen inderdaad beperkt bleven tot oorlog, repressie, koningskwes- tie en (de)kolonisatie, blijft helaas onbeantwoord. Nochtans bevat deze bundel elementen die erop wijzen dat zijn interesses wel degelijk veel ruimer waren. Tot tweemaal toe bijvoorbeeld wordt Pholiens bijzondere interesse voor Zuid-Afrika aangeraakt. Tot op het einde van zijn leven was hij voorzitter van *Les Amitiés sud-africaines* en in 1951 bracht hij als eerste minister een bezoek aan dat land, om er het Apartheidsregime van nabij gade te slaan (p. 311). Wat hieronder moet worden verstaan en wat dit ons kan leren over de officiële positie van België tegenover de Apartheid, wordt voor de lezer verborgen gehouden. Daarvoor richt dit boek de blik al te zeer op de navel van de Belgische geschiedenis.

Marnix Beyen